

Kırgız Edebiyatında Çeviri Faaliyetleri: 1920’li, 30’lu Yıllar *Literary Translation in Kyrgyz Literature: 1920s and 1930s*

Ayşe ŞENER

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, senerayse13@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1157-4187

Özet

Modern Kırgız edebiyatı, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmış ve büyük ölçüde Sovyet estetiğinin ekseninde gelişmiştir. Kırgızlarda yazılı edebiyatın ileri bir tarihte ortaya çıkmasıyla ilişkili olarak edebiyatın yenileşmesinde farklı hususiyetlerin devreye girmesi dikkat çekmektedir. Bu noktada çeviri faaliyetleri, yazarların farklı edebî anlayışları tanıma ve alımlamasına imkân sağlayan bir alan olarak edebî faaliyetlere rehberlik etmiştir. Bundan hareketle bu çalışmada Kırgız edebiyatının başlangıç yıllarında yapılan çeviriler, çevirileri yapan şahsiyetler, edebiyat ve çeviri ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma edebiyatta çevirinin önemini öne çıkarmakla birlikte edebiyatın yenileşmesinde çevirinin etkinliğini Kırgız edebiyatı özelinde ortaya koymaktadır. Çalışmada doküman ve betimsel analiz yöntemi ile söz konusu yıllar arasında yapılan çeviriler kütüphane katalogları ve çeşitli kaynaklar yoluyla taranmış ve irdelenmiştir. Neticede Kasım Tıstanov, Kasımalı Bayalınov, Sıdık Karaçev, Mukay Elebayev gibi Kırgız yazılı edebiyatının ilk kalemlerinin çeviri ile hemhâl olduğu ve modern Kırgız edebiyatının oluşum ve gelişim aşamasında çevirinin önemini farkında hareket ettikleri görülmektedir. 1920’li yıllarda başlayan çeviri faaliyetlerinin edebî sürece paralel olarak 1930’lu yıllarda hız kazandığı, Batı edebiyatından özellikle Rus edebiyatından pek çok klasik eserin Kırgızcaya çevrildiği görülmektedir. 1930’lu yıllarda dünya edebiyatının bazı klasik eserlerinin de çevrilmeye başlanması sonraki yıllarda yapılacak ciddi çevirilere yol açması ile değerlidir.

Anahtar kelimeler: Dünya edebiyatı, Batı edebiyatı, Rus edebiyatı, Kırgız edebiyatı, çeviri

Abstract

The literature of modern Kyrgyzstan emerged during the first quarter of the 20th century, predominantly influenced by Soviet aesthetics. It is noteworthy that as written literature among the Kyrgyz emerged at a later date, different characteristics came into play in the renewal of literature. Within this context, translation served as a guiding force, providing a space for authors to encounter and assimilate diverse literary perspectives. Thus, this study aimed to evaluate the translations undertaken during the initial years of Kyrgyz literature, the individuals involved in the translation process, and the interconnectedness of literature and translation. The study highlighted the importance of translation in literature, specifically focusing on its effectiveness in the revitalization of Kyrgyz literature. Employing document and descriptive analysis methods, the study examined the translations carried out between the specified years, drawing upon library catalogs and various sources for comprehensive scrutiny. As a result, it was found that esteemed figures such as Kasım Tynystanov, Kasymali Bayalınov, Sidik Karachev, and Mukay Elebayev were involved in translation and were aware of the importance of translation in the formation and

development of modern Kyrgyz literature. Translation endeavors, which commenced in the 1920s, gained impetus parallel to the literary movement in the 1930s, resulting in the translation of numerous classical works, particularly from Russian and Western literature, into the Kyrgyz language. Furthermore, the translation of select literary masterpieces from various global traditions during the 1930s paved the way for subsequent substantial literary translation.

Keywords: *World literature, Western literature, Russian literature, Kyrgyz literature, translation*

Bir eseri/metni, “Bir dilden başka bir dile aktarma” (TDK, 2023) olarak tanımlanan çeviri, bir toplumun başka bir toplum ile ilişkisine, bilimsel ve kültürel gelişmelerden etkilenmesine fayda sağlayan önemli bir kültürlerarası iletişim aracıdır. Tanpınar’ın da belirttiği gibi bir toplumun ilerlemesinde edebiyatlarlar arası etkileşimin ürünü olan çeviri faaliyetleri etkin rol oynamaktadır (2011, s. 79). Batılılaşma sürecinde Türk edebiyatındaki bilinçli çevirilerin etkili olması gibi¹ Türk dünyası edebiyatlarının oluşum ve gelişim aşamasında çevirinin edebiyatın modernleşmesi için bir pencere araladığı açıktır. Bu edebiyatlar arasında yazılı edebiyata birçoğuna kıyasla daha geç ulaşılan Kırgız edebiyatı için durumun daha mühim olduğu görülmektedir. 1910’lu, 1920’li yıllarda ilk edebî çalışmaların yayımlanması ile modern edebiyatın ilk numunelerinin verildiği Kırgız edebiyatında çeviri faaliyetlerinin hemen bu eserlerin ardından gerçekleştirilmiş olması kuşkusuz tesadüf değildir.

Kırgız yazarlar, çevirinin edebiyatın diğer edebiyatlarla etkilişime girmesindeki öneminin farkında olarak modern edebiyatın oluşum evresinde dünya edebiyatından önemli pek çok eseri Kırgızcaya kazandırmıştır. Bu bağlamda Kırgız edebiyat bilimci Abdıldacan Akmataliyev’in “çevirinin halkı halkla, edebiyatı edebiyatla yakınlaştıran en anlamlı araç ve aynı zamanda edebî yaratıcılığa dair unsurları öğreten önemli bir mektep olduğuna” dair değerlendirmesi (2017a, s. 540)² anlamlı gözükmektedir. Ona göre çeviri, yazarın edebî yönünü kuvvetlendirerek dil ve estetik yapısını geliştirir. Bu gelişimi fark eden Kırgız edebiyatının ilk kalemleri olarak 1920’lerde Kırgızca ilk eserleri edebiyata kazandıran Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Kasımalı Bayalınov, Mukay Elebayev gibi isimler çeviri ile hemhâl olmuşlardır. 1930’lu yıllarda ise bu isimlerin yanında Alıkul Osmonov, Kubanıçbek Malikov, Temirkul Ümötaliyev, Uzakbay Abdukaimov, Börünbay Kenensariyev, Abdrasul Toktomuşev, Coomart Bökönbayev, Kuseyin Esenkocayev gibi pek çok ismin

¹ Türkiye’deki çeviri faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Kara, 2010, s. 95).

² Bu noktada E. Evtuşenkov “Eğer ben birinin eserini çevirsem o zaman o eseri beğenirim ve sanki kendi şiirim gibi düşünerek hareket ederim. Çevirilerim benim eserlerimdir diyebilirim” (Bu konuda Süyünbay Erallyev de benzer fikir beyan etmiştir. Çeviri yaparken ikinci dilin deyim ve dil özelliklerini, yerel unsurlarını doğru ortaya koymak adına çok fazla bir emek gerekmektedir der (aktaran Akmataliyev 2017a, s. 540).

çeviri çalışmaları yaptığı görülmektedir. Sosyalist realizm metodunun edebiyata uygulandığı yıllar olan 1930’larda nitekim toplumsal hayatta yaşanan değişim yazarların eserlerine, makalelerine, sosyal yaşantılara da aks eder. Edebiyatı ise sosyalist gerçekçilik daha çok anlamlandırılabilmiş ve bu süreçte Rus edebiyatı bir lokomotif olarak görülmüştür. Rusçayı öğrenmek, Rusları örnek almak edebiyatın temel gayesi hâline gelmiştir (Artıkbayev, 2013, s. 136). Dolayısıyla bu yıllarda Rus edebiyatı ve Rus kültürü ile etkileşim büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan edebiyat, komünist edebiyat eleştirmenleri tarafından olumlu gelişim gösterir biçimde öne çıkarılmıştır. Bundan ötürü edebî çevirilerde Rus eserlerin propaganda aracı olarak öne çıkması beklenmektedir. Ancak her ne kadar güdümlü bir süreç mevcut olsa da edebiyatın geçmişten beri medeniyetler arası bir etkileşim ortamı olması sebebiyle dünya edebiyatından farklı eserlerin de çevrilmesi dikkat çeker. Bu etkileşimler, Kırgız edebiyatının oluşum ve gelişim sürecini anlamlandırmak, hangi edebî akımın etkisinin daha belirgin olduğunu ortaya koymak ve edebî gelişim merhalalarını belirlemek açısından önem arz etmektedir. Zikredilen gerekçeler bu çalışmanın ortaya çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çalışma edebiyat ve çeviri ilişkisine odaklanarak dünya edebiyatlarından Kırgızcaya çevrilen eserlerin modern edebiyatın oluşum ve gelişim evresine katkısını irdelemektedir. Bu bağlamda çalışmada doküman analiz yöntemi ile betimsel yöntem ekseninde başlangıç dönemi Kırgız edebiyatında gerçekleştirilmiş çeviri çalışmaları 1920’li ve 1930’lu yıllar olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

1. Batı’ya Açılan Bir Pencere: Kırgız Edebiyatında İlk Çeviri Eserler

İnsan kendi yaşamı, kendi kültürü dışındaki olguları çeviri yoluyla edinir. Farklı toplumlar, bilim, sanat, düşünce alanlarındaki çabalarını çeviri aracılığıyla birbirleri ile paylaşır. Bu bakımdan çevirinin özgün yaratıcılık sürecinde her çağda ve her toplumda etkin rol oynadığı açıktır (Göktürk, 2014, s. 15-16). Çeviri alanlararası bir bilim dalı olmakla birlikte siyaset, sosyoloji, dilbilim, etnoloji, psikoloji gibi pek çok alanla etkileşim içerisindedir (Yücel, 2007, s. 17). Edebiyat da bu alanlardan biri olarak çevirinin dikkat çekici ve önemli görünümüne sahip bir bilim dalıdır. Kutsal metinler, tarihî metinler, hukuk çevirileri vb. tarihî süreçte sosyal hayatın içinde işlevsel yön taşıyan örnekler olmasının yanı sıra edebî çeviriler de toplumların sosyal ve kültürel açıdan gelişmesine doğrudan katkıda bulunmasıyla önemli görülmektedir. Nitekim bu görünümü değerlendirmek için ilk olarak çevirinin amacına odaklanmak gerekir. Bu şekilde erek kültürün toplumsal, siyasal, tarihsel konumu hakkında bilgiler edinmek mümkündür (Yücel, 2007, s. 190). Yazınsal ve düşünsel çeviriler ile “ben ve öteki” arasında köprüler kurulmaya başlanarak kültürel zenginlikler açığa çıkmaktadır (Anamur, 2013, s. 11). Söz konusu husus Kırgız edebiyatının başlangıç döneminde edebî yaratıcılığa büyük hizmet eden bir noktadır. Edebî yenilik esasen dış dünyada yaşanan gelişmeler ve farklı edebiyatlarla olan

etkileşimler neticesinde zaruri olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla toplumsal zihniyet değişimleri edebî yenileşmeyi de beraberinde getirir (Şengül, 2022, s. 2419). Kırgız toplumunda tarihi süreç içerisinde yaşanan hadiseler edebiyatın da etki alanına girmesine sebep olmuş ve özellikle 1917-1991 yılları arasında Kırgız edebiyatının merkezi otorite güdümünde bir görünüm kazanması ile sonuçlanmıştır. Bir bakıma çeviri meselesi, modern edebiyatın ilk ürünlerinin verildiği başlangıç döneminden itibaren yazarların/şairlerin gündeminde ciddi bir sorumluluk olarak görülmüştür. Çünkü bu süreçte Kırgızistan Sovyet Yazarlar Birliği'nin önemli işlerinden birisi çeviri meselesidir. Bu anlamda yazarların yanı sıra yabancı kişileri de çevirmen olarak kabul etmişlerdir (Samaganov, 2017a, s. 8). Bu amaçla başlayan çeviri çalışmaları 1920'li yıllarda yayımlanan ilk Kırgız gazetesi ile birlikte görünüm kazanır. Bu ilk çalışmaları gerçekleştiren isimlerin bizzat kendileri de yazardır. Dolayısıyla başlangıç döneminde çeviri faaliyetleri çoğunlukla Kırgız yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen çevirilerin ideolojik içerikli metinler veya Rus edebiyatına ait edebî metinler olduğu görülmektedir.

1.1. 1920'li Yıllarda Rus Edebiyatından Kırgızcaya Çevrilen Eserler

Kırgız toplumunun 20. yüzyıl ile birlikte doğrudan etkileşime girdiği Rus kültürü edebî süreçleri etkileyen hususların başında gelmektedir. Kuşkusuz bu etkileşim daha önceki yüzyıllara da dayanmaktadır. Ancak özellikle 1917 Ekim Devrimi ile birlikte devlet politikasının sonucu olarak Türk boylarının üzerinde Rus etkisi bilinen bir gerçektir. Bu sebeple her edebiyatın ortaya çıkış sürecinde etkili olduğu gibi modern Kırgız edebiyatının ilk adımlarında çevirinin izlerinin olduğu görülmektedir. Başlangıç yıllarında özellikle 1920'lerde başlayan yazılı edebiyatla birlikte Rus edebiyatından çeviri çalışmaları özel bir anlam ifade etmektedir (Sadıkov, 1987, s. 105). Keneşbek Asanaliyev'e göre çeviri yalnızca edebiyatlar arası bir ilişki aracı değildir aynı zamanda millî edebiyatın evrensel düzeydeki seviyesini belirleyen onun devinimini, gelişimini düzenleyen bir yapıya evrilmiştir (1977, s. 120). Nitekim edebî yeniliklerde çeviriler, sanatçıların farklı edebiyata yönelmeleri ve bu yönelimin müsebbibi edebiyatın mahiyetini kavrayabilmelerini sağlayan, sanatçıyı yeni konulardan, ifade şekillerinden haberdar eden bir ortamdır (Şengül, 2022, s. 2421). Dolayısıyla Rusçadan Kırgızcaya yapılan edebî çevirilerde aynı zamanda zengin estetik bir tecrübe de yatmaktadır. Hatta bu konuda yetkin usta kalemler ortaya çıkmıştır. Çevirinin özel bir alan olarak edebiyat bilimi ve edebiyat eleştirisine olan katkısını ortaya koymak adına çoğu edebiyat bilimcinin çalışma yaptığı görülmektedir (Asanaliyev, 1977, s. 120). Bu noktada edebî çeviri meselesi dönemin gazete ve dergilerinin de gündemini meşgul etmiştir. Bu yaygın

organlarına örnek olarak *Cañı Madaniyat Colunda* “Yeni Medeniyetin Yolunda” dergisi ve *Erkin Too* “Özgür Dağ” gazetesi verilebilir.³

Kırgız edebiyatında ilk çeviriler klasik Rus eserlerinden yapılmıştır. Özellikle sosyalist realizmin ilkelerinin benimsetilmesi ve vatanseverlik temasının okura aktarılacak istenmesi hususunda bu çevirilerin rolü mühimdir (Kulbatırov, 2017a, s. 37). Elbette tek amaç ideolojik değildir. İdeolojik amaçların yanı sıra Rus edebiyatının estetiğini öğrenmek ve bu şekilde edebiyata yeni temalar, tür ve şekiller getirmek istemek bu yıllardaki çeviri faaliyetlerinin amaçları arasındadır. Bu yıllar bilim seviyesinin yükseldiği ve edebî açıdan bir gelişim yaşanmaya başladığı yıllardır. Bu amaçlarla ilk yıllarda Rus edebiyatından Lermontov, Gogol, Gorki, Puşkin, Tolstoy gibi büyük şahsiyetlerin eserleri Kırgızcaya kazandırılmıştır.

Kırgız edebiyatında çeviri meselesinin ciddi biçimde gündeme gelişi 1924’e tesadüf etmektedir. *Erkin Too* gazetesi bu noktada adından ayrıca zikredilmesi gereken bir yayın organıdır. Çünkü bahsedilen gazete, çeviri faaliyetlerine özel bir dikkat sarf etmiştir. *Erkin Too* gazetesinin 2. sayısında *Raboçiy i Dehkanin!* “İşçi ve Çiftçi” adlı bir slogan metni Rusça, Kırgızca baş makale olarak basılmıştır. Rusça sloganın anlamı her ne kadar edebiyatla alakalı olmasa da bu çabanın altında çeviri meselesini dikkate almak açısından başka bir anlam yatmaktadır. Bir bakıma çeviri meselesi, zamanın taleplerine uygun olarak dikkate alınmış gibi anlaşılmaktadır. Bu anlamda çeviri aracılığıyla *Kızıl Oktyabr* “Kızıl Ekim”, *Töñkörüş* “Devrim”, *Uruyat* “Sovyetler Birliği”, *Keñeş* (*Sovet*) “Sovyet”, *İnternatsional* “Enternasyonal” *Koşçu* “Çiftçi” gibi sözlerin anlamı açığa kavuşmuştur. Bu anlamda ilk Kırgız çevirisi dünyanın ortak mirası arasında yer alan *İnternatsional* “Enternasyonal”⁴ adlı işçi sınıfına ait bir marştır.

³ Başlangıç dönemi Kırgız edebiyatında çeviri faaliyetleri ile birlikte çeviri eleştirileri de eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Kırgız edebî dili ve yazısının oluşumunda bu yapılan çevirilerin etkisi bilimsel seviyede tartışılmaya başlanmıştır. Bu konuda ilk örnekler *Erkin Too* gazetesinde rastlamak mümkündür. *Kırgız Sovet Adabiyatı* adlı edebiyat tarihinden alınan bilgiye göre, 1927’de eleştirmen Elkin’in gazetesinin 47. sayısında çıkan *İmla menen Atoonu (Termin) Bir Cöngö Saluu Kerek* “İmla ile Terminolojiyi Düzenlemek Gerek” başlıklı makalesi zikredilen meseleyi tartışmaktadır. 1920’li yıllarda *Erkin Too*’da bu tür pek çok makale çıkmıştır. Bunun dışında *Erkin Too*’da çeşitli çeviri çalışmaları da yayımlanmıştır. *Özgörüş İrları* “Devrim Şiirleri” ve *Hrestomatiya* “Antoloji” gibi önemli eserler ve çeşitli pek çok çeviri tecrübesi bulunmaktadır. *Cañı Madaniyat Colunda* adlı dergi de çeviri meselesini gündeme taşıyan veya edebiyatı, özellikle de Rus edebiyatını Kırgızlara tanıtmaya açısından bir ortam olmasıyla önem taşıyan bir yayın organıdır. Nitekim derginin ilk sayısında Rus edebiyatının klasiklerinden olan Turgenyev’in *Nişçiy* hikâyesinin Mukay Elebayev’in çevirisi ile *Kayırcı* “Dilenci” adıyla yayımlanması bahsedilen duruma somut bir delil teşkil etmektedir (Sadıkov, 1987, s. 111).

⁴ 19. yüzyılda iki Fransız işçisinin yazdığı bu marş 1918-1944 yılları arasında Sovyetlerin resmî marşıdır. Bu marşın orijinali Fransızcadır. Sonraki yıllarda Rusçaya kazandırılmıştır (Yener ve Duran, 2010, 190). *İnternatsional*’ı Kırgızcaya kazandıranlardan birisi Kubanıçbek Malikov’dur (İmanaliyev, 1990, s. 52).

İnternatsional'ın Kırgızca çevirisi 1925 yılında *Erkin-Too* gazetesinin 27. sayısında Kasım Tınıstanov'un çevirisi ile yayımlanır (Sadıkov, 1987, s. 106-107).⁵ Özellikle *İnternatsional*, edebiyat bilimciler tarafından o dönemki çeviriler arasında tarihî ve edebî değer bakımından en önemli çeviriler arasında değerlendirilmiştir. Bu tür değerlendirmeleri içeren bilimsel yazılarda Tınıstanov'un marşın içerisindeki değerleri en iyi şekilde çevirdiği vurgulanmaktadır.⁶

Bu ilk çeviri faaliyetlerinin diğer bir örneğini Kasım Tınıstanov vermiştir. 1920-1924 yılları arasında Rusların La Fontaine'i olarak bilinen İvan Andreyeviç Krılov'un *Strekoza i Muravey* adlı eserini *İynelik menen Kumurska* "Yusufçuk ve Karınca" adıyla çeviren Tınıstanov, edebiyat ansiklopedisinin ilk cildinde bu çeviriye yer verir. Bu iki çeviri Kırgız edebiyat tarihinin en eski çevirileri olarak sayılır ve modern Kırgız edebiyatı için özel anlamlara sahip eserler olarak değerlendirilir (Sadıkov, 1987, s. 107). Tınıstanov'un yaptığı Rusça çeviriler, karakterleri çatışma çerçevesinde ele aldığı, satirik unsurlardan gerektiği ölçüde faydalandığı ve diyalogları, folklorik unsurları kullanmadaki ustalığını açıkça ortaya koymaktadır (Akmataliyev, 2017a, s. 62).

Kırgız edebiyatında ilk çeviri kitap ise *Özgörüş Irları*⁷ (Pesni Revolyutsii) adlı kitaptır. Kitap, Kasım Tınıstanov tarafından çevrilmiştir. Yazarın çevirdiği *Özgörüş Irları* "Devrim Şiirleri" da adı gibi devrime dair şiirlerin yer aldığı bir kitaptır. Her ne kadar devrime Tınıstanov'un yakın olmadığı bilinse de çevirdiği bu eser Modern Kırgız edebiyatının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Tınıstanov burada sadece şiirleri değil aynı zamanda bestelenmiş şiirleri de çevirmiş ve halkı bunlardan haberdar etmiştir. Söz gelimi, *Aza Marşı* "Yas Marşı", *Korkpo, coldoştor, adımda* "Korkmayınız, yoldaşlar, ilerleyiniz", *Kızıl Tuu* "Kızıl Bayrak", *Kayrat* "Cesaret", *Caş Asker* "Genç Asker", *Caş Pioner Irı* "Genç Piyoner Şarkısı" gibi eserler o dönemde halk arasında bilinen melodiler, marşlardır. Dolayısıyla Tınıstanov, bu şiirleri Kırgızca olarak güftesine uygun biçimde çevirmiştir." Bu çeviriler o dönem edebiyatının gelişimine katkı sağlayan, edebî çevirinin yolunu açan çalışmalar olarak değerlendirilmelidir (Sadıkov, 1987, s. 106-108).

Rus klasiklerinden Kırgızcaya ilk çevrilen yazar ise Lermontov'dur. Adı geçen ilk çeviri faaliyetlerinin ardından, 19. yüzyıl Rus edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Lermontov'un 1839'da yayımladığı *Tri Palmı* adlı şiiri, 1926 yılında *Üç Kurma* "Üç Palmiye Ağacı" adıyla ilk kez ünlü yazar Kasımalı Bayalınov tarafından Kırgızcaya çevrilmiş ve *Erkin-Too* gazetesinin 26.

⁵ Bu çeviri sonraki yıl Frunze'de yayımlanan *Özgörüş Irları* adlı çeviri kitabında, sonrasında Tokçoro Coldoşev'in hazırladığı genç Kırgız yazarların *Kızıl Gül* (1927) adlı kitabında yeniden basılmıştır (Sadıkov, 1987, s. 107).

⁶ Bu değerlendirmeler için bk. (Sadıkov, 1987, s. 108).

⁷ *Özgörüş Irları* (Pesni Revolyutsii). Pişpek: Serp i Molot, 1926.

sayısında yayımlanmıştır. *Üç Kurma* Kırgız edebiyatında edebî çevirinin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Ukayev, 2017, s. 256; Samaganov, 2017a, s. 12).⁸

1920’li yıllarında çeviri ile uğraşan bir diğer isim Sıdık Karaçev’dir. Karaçev, çeşitli çeviriler yapmış, çeviri eserlere eleştiriler yazmıştır. Sıdık Karaçev’in ilk çeviri eseri *Erkin Too*’da 1927’de yayımlanan *Cansız Üydün Şamalı* “Sessiz Evin Rüzgârı” hikâyesidir. *Cansız Üydün Şamalı* adlı hikâyesinin yazarının kime ait olduğu metnin içerisinde yazmamaktadır. Bunun dışında Sıdık Karaçev’in uzun yıllar çeviri ile meşgul olduğu bilinmektedir. Yazarın yaptığı çeviriler arasında önemli Rus yazarları yer almaktadır. Söz gelimi 1927 yılında Rus yazar, Nikolay Çekmenev’in Kırgız halkının geçmiş zamandaki hayatına ithaf edilen *Na Şirokom Pole* adlı hacimli povestini *Meykin Talaada* “Geniş Arazide” adıyla Kırgızcaya çevirmiş ve onu *Erkin Too*’nun 1927 Ağustos sayısından itibaren tefrika olarak yayımlamıştır⁹ (Sadıkov, 1987, s. 110).

Karaçev’in adı geçen çevirisi dışında başlangıç dönemindeki başka nesir çevirileri de bulunmaktadır. 1920’li yılların sonunda Z. Lilina’nın *Naş Uçitel Lenin* (1924) adlı eseri *Bizdin Ustatıbiz Lenin* “Bizim Üstadımız Lenin” (1925), N. Çekmenyov’in *Pastuh Sadık* (1927) adlı povesti *Koyçu Sıdık* “Çoban Sadık” (1929) adlarıyla Sıdık Karaçev ve Kasımalı Bayalınov kalemiyle okura sunulmuştur.¹⁰ (Sadıkov, 1987, s.113). Bu eserlerin dışında Kırgız nesri için önemli bir aşama olarak görülecek çeviriler Maksim Gorki’nin eserlerine aittir. Gorki’nin 1928¹¹ yılından itibaren ilk olarak ufak tefek hikâyeleri Kırgızcaya çevrilmiş ve kitap olarak basılmıştır. Esasen onun Kırgız edebiyatındaki önemi bu çevirilerden ziyâde sosyalist realizm metodunun başlatıcısı oluşu ile de ilişkilidir (Samaganov, 2017, s. 8).

Kırgız edebiyatına kazandırılan şiir çevirilerinde ünlü şair Alıkul Osmonov’un da katkısı büyüktür. Onun bıraktığı edebî miras yalnızca şiirden ibaret değildir. Çeviri çalışmaları onun edebî hayatında önemli bir yer tutar. Bu çeviriler defalarca basılmış, piyes çevirileri ise devlet tiyatrolarında sahnelenmeye devam etmiştir (Akmataliyev, 2017a, s. 415). Alıkul Osmonov’un çeviri çalışmaları arasında Puşkin’in *Zimniy Veçer* (1825) adlı şiirini *Kışkı Keç*

⁸ *Üç Kurma*’nın çevrildiği dönemde Kazakçada, Türkmencede eserin henüz çevirisinin bulunmadığı bilinmektedir (Samaganov, 2017a, s. 12).

⁹ Bu hikâyenin birinci bölümü “*Karakçı*”, ikinci bölümü ise “*Koyçu Sıdık*” şeklinde adlandırılmıştır (Sadıkov, 1987, s.110).

¹⁰ Kasımalı Bayalınov’un yaptığı çeviriler eserlerini yazarken yol gösterici olmuştur. Bazı araştırmacılar Bayalınov’un Kırgız edebiyatının gelişimine katkısı büyük olan 1928’de yayımlanan *Acar* hikâyesinde Rus edebiyatının tesiri olduğunu düşünmektedir. Nikolay Karamzin’in *Bednaya Liza* “Zavallı Liza” adlı hikâyesi ile *Acar* arasında ortaklıklar bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Duman, 2012, 99).

¹¹ Bunun dışında Gorki’nin *Makar Çudra* hikâyesini 1927’de yayımlar (Akmataliyev, 2017a, s. 105-106).

“Kış Akşamı” olarak 1929’da Kırgızcaya aktarması dikkat çeker (Akmataliyev, 2017a, s. 468-469). Nitekim Puşkin, Rus klasik şiirinin en önemli ismidir. Dolayısıyla Alıkul Osmonov’un çeviri faaliyetlerinde Puşkin’e özel yer vermesi Kırgız modern şiirinin gelişimi açısından da kıymetli bir ayrıntıdır.

1920’li yılların sonuna doğru tiyatro alanında da çeviri faaliyetleri dikkat çeker. Kırgız tiyatrosunun temelini oluşturanlardan biri olan N. Elenin *Cañı Madaniyat Colunda* dergisinde çıkan *Öktöbür cana Kırgızdın Ulut Tiyatrı* “Ekim ve Kırgız’ın Millî Tiyatrosu” adlı makalesinde bu yıllarda Gogol’dan çeviriler yapıldığını belirtir (aktaran Sadıkov, 1987, s. 113). Bu çevirilerden en dikkat çekenleri Gogol’un komedileridir. Gogol’un 1836’da sansür sebebiyle birtakım değişiklikler sonrasında yayımladığı ve Çarlık Rusya’nın çarpık bürokrasini eleştirdiği *Revizor* adlı komedisi 1929 yılında *Tekşerüücü* “Müfettiş” adıyla Kırgızcaya kazandırılmıştır. Gogol’un ölümsüz eserinin sahnelenmesi Kırgız sanatı ve tiyatrosu için önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Kırgız dram tiyatrosunun sahnesinde ilk sahnelenen klasik piyes Gogol’un komedisidir. Realist sanatın ilk örneklerinden sayılan eserin sahnelenmesi Kırgız sanatını geliştiren bir yenilik olarak değerlendirilmektedir (Çekmenev, 2017, s. 207). 1928-1929 yıllarında Aleksandr Ostrovskiy’in *Cok cerden colduu boldu* “Bir anda şansı döndü” adlı piyesi de Kırgızcaya çevrilmiş ve Kırgız drama tiyatrosunda sahnelenmiştir (Akmataliyev, 2017a, s. 290). Bu ilk tiyatro çevirileri sonraki yıllarda Kırgız edebiyatında yazılacak tiyatro eserleri için öncülük etmiştir.

2. Kırgız Edebiyatında Çeviride Yeni Bir Merhale: 1930’lu Yıllar

Edebî çeviri, toplumların edebiyatının başka edebiyatlarla olan ilişkisini ve kendi zenginliğinin artmasını ifade eder. Genç edebiyatların geliştiğinin en temel göstergesi, tür bakımından zenginleşmesidir. Bu anlamda türün gelişmesi ile halkın hayatının daha farkında olunur. Başka edebiyatların çeşitli türleri ile etkileşime geçilmesi ise bu hususların ortaya çıkması için en gerekli olan şeydir (Kulbatırov, 2017b, s. 78). Ancak Kırgız edebiyatı gibi geç gelişim gösteren edebiyatlar için edebî çevirinin anlamı çok daha büyüktür ve ilk dönem yazarları arasında dünya ve Rus edebiyatını Kırgızcaya kazandırmak için çaba gösteren isimler çoktur. Onların içerisinde bazı isimlerin daha yetkin olduğu görülür (Akmataliyev 2017a, s. 105). 1920’li yılların özellikle ikinci yarısında Rusçadan nitelikli çeviri yapacak çevirmenler Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Kasımalı Bayalınov, Mukay Elebayev ile sınırlıysa, 1930’lu yıllarda bu isimlerin artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu noktada 1920’li yıllarda özellikle Kasımalı Bayalınov, Mukay Elebayev, M. Dogdurov bu işin en ciddi uygulayıcıları arasında yer almıştır. Kubanıçbek Malikov, K. Eşmambetov da bu isimlere örnek olarak verilmelidir (Sadıkov, 1987, s. 263).

Kırgız edebiyatında sistemli çevirilerin başlangıcı esasen 1934’te Moskova’da gerçekleşen I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi’ne tesadüf eder.

Çünkü Kırgızlarda çeviri türünün gelişmesinin gerekliliği 1934’te Sovyet Yazarlar Birliği’nin aldığı en önemli kararlardan birisidir (Sadıkov, 1987, s. 263-265). Bu noktada öncü lider şahsiyetlerden olan Gorki, sosyalist realizmin prensiplerini ve teorisini eserlerinin içerisinde ayrıntılı biçimde işlediği için çeviriler yoluyla bu ideolojik edebiyatta benimsetmek adına bir propaganda yapıldığı açıkça görülmektedir. Fakat bu yıllarda dikkat çeken yalnızca Rus edebiyatından çeviriler değildir. 1920’li yıllara kıyasla 1930’lara geldiğinde Kırgız edebiyatında sadece Gorki değil Avrupa klasiklerinin eserleri de kendi dilinden okunmaya başlamıştır (Samaganov, 2017b, s. 198). Kırgızlarda 1933-38 yılları arasında Kırgızca olarak yayımlanan kitapların sayısı yüz on bir iken çeviri kitapların sayısı ise yetmişden fazladır. Edebiyat bilimciler, bu verilerin çevirinin edebî sürece katkısını ortaya koyduğunu belirtmektedir (Sadıkov, 1987, s. 263). Dolayısıyla 1930’lu yıllarla birlikte çevirinin yeni bir merhaleye geçtiği ve yalnızca ideolojik amaçların değil edebî gelişimin de gözetildiği bir çeviri anlayışının hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Yapılan çevirilerin yalnızca Rus edebiyatına ait olmaması sebebiyle çalışmada Kırgız edebiyatının ilk yıllarında çeviri faaliyetleri Rus ve diğer dünya edebiyatlarından olmak üzere iki ayrı başlık hâlinde değerlendirilmiştir.

2.1. 1930’lu Yıllarda Rus Edebiyatından Yapılan Çeviriler

Rus edebiyatından Kırgızcaya çeviri meselesi 1924 yılında başlasa da 1930’lu yıllara kadar nitelikli bir çalışmanın olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak 1930’lu yılların içinde yazarların çoğu Rus klasiklerini ve Sovyet edebiyatını öğrenmek amacıyla çeviriler yapmaya başlamıştır. 1930’lu yıllarda Rus klasiklerinden çeviri, merkezi otoritenin politikasının bir sonucu olarak gündeme gelen bir hadisedir. 1934’te Sovyet Yazarlar Birliği’nin aldığı karara göre Rus edebiyatı klasikleri serisi hazırlanması gerekli görülmüştür. Bu amaçla Gogol, Puşkin, Tolstoy, Mayakovski, Çehov, Neksarov gibi önemli Rus yazarların eserlerinden çeviriler yapılmaya başlanmıştır.

1930’lu yıllarda Rus klasiklerinden ilk çevrilen isimlerin başında Gorki gelmektedir. 1928’den itibaren eserleri çevrilmeye başlanan Gorki’nin *Ştormovoy Veter* adlı eserini Börünbay Kenensariyev *Boroon Kabarçısın* “Fırtınanın Habercisi” adıyla 1932 yılında Kırgızcaya çevirir ve *Çabuul*¹² dergisinin 4. sayısında yayımlar.¹³ (aktaran Akmataliyev, 2017a, s. 26). Kubançbek Malikov da, Kenensariyev gibi Gorki çevirileri ile hemhâl olan

¹² Bu dergi ilk olarak *Çabuul* adıyla yayım hayatına başlamış olup daha sonra “Kırgızstan Keñeş Adabiyatı”, “Kırgızstan Sovet Adabiyatı”, “Ala-Too”, “Sovettik Adabiyat cana İskusstvo”, “Sovettik Kırgızstan” ve “Ala Too” adları ile süreç içerisinde çıkarılan derginin 1930’lu yıllardaki adıdır.

¹³ Bu konuda Ziyaş Bektenov “Kenensariyev’in şiir, hikâye yazmayı bırakarak çeviriye merak saldıgını” vurgular. Nitekim Kenensariyev edebî yaratıcılığının içinde çoğu edebî türle ilgiledikten sonra çeviriye de odaklanmıştır (aktaran Akmataliyev 2017a, s. 26).

isimlerden biridir. 1930’lu yıllarda Malikov’un da Gorki eserlerini çevirdiği görülür (İmanaliyev, 1990, s. 52).

1927-1928’de Kırgızcaya ilk aktarılan eserlerden biri Gorki’nin ilk olarak *Kavkaz* gazetesinde yayımladığı *Makar Çudra* (1892)’sıdır. *Makar Çudra*, 1931’de Kasımalı Bayalinov’un çevirisiyle kitap olarak basılır (Samaganov, 2017b, s. 197). Eser 1935’te ikinci kez tekrar basılmıştır. Ayrıca *Ded Arhip i Lenka* hikâyesi *Çon atası Arhip cana Lenka* “Dede Arhip ve Lenka” adıyla 1935 yılında Uzakbay Abdukaimov tarafından çevrilir. *Devyatoye Yanvaryaya* adlı eseri ise *Toguzunçu Yanvar* “9 Ocak” adıyla Kırgızcaya kazandırılır. 1930’lu yılların sonuna doğru Gorki’nin en önemli eserlerinden biri olan *Moi Universiteti*, 1938’de M. Dogdurov’un *Menin Universitetterim* “Benim Üniversitelerim” adlı çevirisi ile okurlara sunulmuştur. Aynı yıl sosyalist realizmin de beyannameyi kabul edilen *Mat* romanı, *Ene* “Ana” adıyla M. Dogdurov tarafından Kırgızcaya çevrilmiştir.

Diğer bölümde belirtildiği üzere Gogol çevirileri 1920’li yıllarda yapılmaya başlanır. Ancak bu dönemde Gogol’un eserini nitelikli biçimde çevirme talebi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Rusların klasik edebiyatının Kırgızcaya nitelikli çevrilmesinde Uzakbay Abdukaimov’un emeği büyüktür. Abdukaimov, 1933 yılında *Tekşerüüçü* “Müfettiş”i yeniden çevirmiştir. Gogol’un bu eseri, realist sanat bakımından yazarlar için bir okul mahiyetindedir. İlk dönem Kırgız tiyatrosu ve roman yazarları üzerinde büyük tesiri vardır. Çekmenev, bu tesire örnek olarak Gogol’un bu eserini Kırgızcadan okuyan K. Cantöşöv’ün 1933 de yazdığı *Kanıbek* romanı sunulabilir. Romanda Gogol’un etkisi açıkça görülmektedir (2017, s. 207-209). Gogol çevirilerinin 1930’lu yıllarda devam ettiği görülmektedir. 1842’de yayımlanan *Jenitba. Soverşenno Neveroyatnoye Sobitiye v Dvuh Deystviyah* adlı komedisi, 1938’de K. Eşimbekov’un çevirisiyle *Üylöönüü: Eki Kıymılduu Eñ Ukmuştuu Okuya* “Evlenme: İki Taraflı En Mükemmel Olay” adıyla Kırgızcaya kazandırılmıştır. Gogol’un 1843’te yayımladığı *Şinel* adlı povesti, 1938’de Mukay Elebayev’in çevirisiyle *Şinel* adıyla Kırgızcaya çevrilmiştir.

Bu yıllarda eserleri çevrilen bir diğer yazar Tolstoy’dur. Mukay Elebayev’in Tolstoy’a ait *Hadji-Murat* (1912) adlı eserinin çevirisi önemlidir. Bu çeviri *Kacı Murat* “Hacı Murat” adıyla 1936 yılında *Kırgız Sovet Adabiyatı* dergisinde yayımlanır.¹⁴ Daha sonra *Hadacı Murat* adıyla 1938’de kitap olarak basılır. Aslında bu faaliyetler, halk arasında Rus yazarın propagandasını yapmak manasına gelmektedir. Diğer yandan Elebayev’in Tolstoy’u çevirmesi, nesir alanında onun özelliklerinden etkilenmesini sağlamış ve kendi üslubunu

¹⁴ Bu sayıda N. Çekmenev’in *Lev Tolstoy’un Çıkarmaçılık Colu* “Lev Tolstoy’un Edebî Hayatı” adlı makalesi de ele alınmaktadır.

yakalamasına yardımcı olmuştur.¹⁵ Bunun dışında 1934 yılında çocuklar için yazdığı *Filipok* hikâyesi, *Filipok: Caş Baldar Üçün Angame* “Filipok: Çocuklar için hikâye” adıyla çevrilmiştir. 1937’de Tolstoy’un *Kavkazkiy Plennik* (1872) adlı hikâyesi *Kavkaz Tutkunu* “Kafkas Tutsağı” adıyla okura sunulmuştur (Rısalıyev, 2017, s. 260). Ayrıca oyunları 1939’da *Tamsilder* “Oyunlar” adıyla Kırgızcaya kazandırılmıştır.

1930’lu yıllarda çeviri hususunda mutlaka bahsedilmesi gereken isim Puşkin’dir. Sovyet Yazarlar Birliği, 1934 yılında gerçekleşen kongrede, çeviriye ilişkin Puşkin’in özelinde de kararlar almıştır. Bu karar ölümünün 100. yılı olan Rus şairi Puşkin’in diğer halklar gibi Kırgızlar tarafından anılmasına ilişkindir. Bahsedilen karar, 1930’lu yılların ikinci yarısında en dikkat çekici edebî olaylardan birisidir. Bir bakıma Puşkin’in edebî mirasını okuma, anlama ve bundan faydalanma Kırgız çevirisi için önemli bir basamak olmuştur. 1937 yılında diğer Cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgızlarda da Puşkin’in jübilesi gerçekleştirilir. Tüm basın yayın organları ve özellikle *Kırgız Sovet Adabiyatı*¹⁶ dergisi bu etkinlik ile ilgili yayınlar yapar. Derginin jübile sayısında Puşkin’in 1836’da yayımlanan *Kapitanskaya Doçka* “Kaptanın Kızı” adlı eserinden alınan bir bölümü Pugaçev Kozgoloñu “Pugaçev İsyanı” adıyla M. Kırbaşev’in çevirisiyle yayımlanır. Aynı şekilde *K Çaadayevu* (1818) eseri Kubanıçbek Malikov’un çevirisiyle *Çaadayev’e* “Çaadayev’e” adıyla, *Dubrovskiy* romanı (1841) Sıdık Karaçev’in çevirisiyle *Dubrovskiy* adıyla, çevirmeni belirsiz olan 1858’de yayımlanan *Tı i Ya* adlı eseri *Sen cana men* “Sen ve ben” adıyla adı geçen dergide yayımlanmıştır (Sadıkov, 1987, s. 269).

1936-1938 yıllarının içinde şairin onlarca şiiri Kırgızcaya aktarılmış ve altı kitabı çevrilerek basılmıştır. Bunlar arasında Puşkin’in *Skazka o Ribake i Ribke* (1835) adlı eseri 1936’da *Balık menen Balıkçı Cönündögü Comok: Mektepke Çeyinki Çaştığı Baldar üçün* “Balık ve Balıkçı Hakkında Masal: Okul Çağına Kadarki Çocuklar için” adıyla, 1937’de *Stantsionniy Smotritel* adlı eseri *Beketçi* “İstasyon Bekçisi” adıyla ve *Dubrovskiy* (1841) adlı eseri aynı adla yayımlanmıştır. 1937’de Aalı Tokombayev ve Kubanıçbek Malikov’un çevirisiyle manzum hikâyeleri *Lirikalık ırlar* “Lirik Şiirler” adıyla ; *Kamenniy Gost* (1830) adlı piyesi, Cusup Turusbekov’un çevirisiyle *Taş konok* “Taş Konuk” adıyla (Sadıkov, 1987, s. 265), *Tsıgamı* (1824) adlı poeması 1936’da *Tsıgandar* “Çingeneler” adıyla Kırgız edebiyatı okurlarına sunulmuştur.

¹⁵ Nitekim onun *Uzak Col* romanı ile çeviri eseri *Kacı Murat* benzer dönemde yayımlanmıştır. Bu anlamda yazar Elebayev’in en önemli eserlerinden olan *Kıyın Kezeñ* “Zor Zamanlar” ile *Boroonduu Küñü* “Fırtına Günü” 1938-1939’da yayımlanır (Sadıkov, 1987, s. 267).

¹⁶ *Kırgız Sovet Adabiyatı* dergisi, 1930’lu yıllarda Kırgız edebiyatının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Burada Kırgız yazarların eserlerinin yanı sıra özellikle Rus edebiyatı ve dünya edebiyatından eserlere yer vermesi ile dikkat çekmektedir.

Kubaniçbek Malikov 1936-1937'de şairin *K Moryu* (1824) adlı şiirini *Denizke* "Denize" adıyla çevirmiştir (Rısaliev, 2017, s. 260).

Puşkin'in *Taş Konok* çevirisinde yetkin Rus şairinin Don Juan, Dona Anna ve Komandor'un karakterlerine işlediği poetik fikirleri, trajik içeriği, güçlü insanı özelliklerin betimlenmesi vb. gibi estetik önemli unsurları Turusbekov'un da benimsediği görülmektedir (Akmataliev, 2017, s. 270). Dolayısıyla bu çevirilerin edebî gelişime katkıları da somut olarak gözlemlenebilmektedir. 1930'lu yıllarda Puşkin'in eserlerini çevirenler arasında Alıkul Osmonov da yer alır. Osmonov, Puşkin'in pek çok lirik şiirini Kırgızcaya çevirir. Şiir dışında başka türde edebî ürünlerin de çevirisini yapmıştır. Söz gelimi Puşkin'in *Skazka o Pope i o Rabotnike yego Balde* (1840) masalını *Pop cana anın kızmatçısı Balda* "Rahip ve Hizmetçisi Balda" adıyla 1937'de Kırgızcaya çevirmiştir (Rısaliev, 2017, s. 263). Osmonov'un yaptığı bu çevirilerde drammatizmin saklı kaldığı görülür (Kulbatırov, 2017b, s. 94).¹⁷

Mayakovskiy'in eserlerini çevirme faaliyetleri ise 1938 yılında başlar. İlk olarak Abdrasul Toktomuşev *Kızıl Kırgızstan* ve *Leninçil Caş* gazetelerinde 14 Nisan 1938'de şairin dünyadan ayrılışının sekizinci yıldönümünde *Cañı Mıltık Alabız* "Yeni Silah Alacağız" adlı şiirini basar. Kırgız okurları Mayakovski'nin ilk kez bir şiirini Kırgızca okuma fırsatı bulmuştur. Bu şiir çocuklara ithafen yazılan bir şiirdir. 1938-1939 yılları arasında yazarın ondan fazla şiiri çevrilmiştir (Kulbatırov, 2017c, s. 124-127).¹⁸

M. Lermontov'un 1928'de *Üç Kurma* ile başlayan çevirileri 1930'lu yıllarda da devam eder. 1938 yılında yayımlanan *Adabiyat Hrestomatiyası*'nda *Vozduşnyı Korabl* (1840) Alıkul Osmonov'un çevirisi ile *Cel Keme* "Hava Gemisi" adıyla, *Uznik* (1840) Coomart Bökönbayev'in çevirisi ile *Tutkun* "Mahkum" adıyla Kırgız okurlarına sunulur. 1938 yılında yazarın Sovyet edebiyatı için büyük önem taşıyan ve Rus edebiyatının kaynağı olarak nitelenen romanı *Geroy Naşego Vremeni* (1840)'nin -Kırgızca adıyla *Bizdin Zamandın Geroyu*'nun -"Bizim Zamanımızın İnsanları"¹⁹ bir bölümü olan *Bela/Bela*²⁰ müstakil bir kitap olarak

¹⁷ Her ne kadar bu olumlu eleştiriler söz konusu olsa da Alıkul Osmonov'un çeviri meselesinde zorlandığı zamanların da olduğu bilinmektedir. Çünkü klasik eserleri çeviri meselesinde önemli olan Rusçayı iyi bilmek gerekir. Alıkul Osmonov Rus edebiyatı hakkında fikirlerini beyan ederken Lev Tolstoy'un en örnek aldığı insan olduğunu onun ardından İ. S. Turgenyev, N. V. Gogol, Puşkin" gibi isimlerden etkilendiğini ifade eder (Sadıkov, 1987, s. 271).

¹⁸ Taşkente, Almatı'da Mayakovskiy'in adı yirminci yüzyılın yirmili yıllarında bilinirken 1930'a kadar Kırgızların Mayakovskiy'den haberi olmadığı önemli bir ayrıntıdır. Daha fazla bilgi için bk. (Kulbatırov, 2017c, s. 144).

¹⁹ Roman Sovyet dönemi Türk dünyası edebiyatları için de bir örnektir. Hatta Kırgızların en çok roman yazarlarından biri olan Tügölbay Sıdıkbekov'un *Bizdin Zamandın Kişileri* adıyla yayımladığı romanda bahsedilen eserin etkisi olduğu açıktır. Sıdıkbekov'un romanı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Şener, 2022, s. 60-61).

²⁰ Bela, bir kadın ismidir. Söz konusu film, adı geçen romandan uyarlanmıştır.

çıkarılmıştır. Aynı yıl *Aşık-Kerib* (1846) eserini Kasımalı Cantöşöv *Irçı-Kerib* “Aşık Garip” adıyla Kırgızcaya kazandırmıştır. O yıllarda *Smert Poeta* (1852) adlı eseri K. Esenkocayev tarafından *Akındın Ölümü* “Şairin Ölümü” adıyla çevrilmiştir. 1939’a gelindiğinde *Kızıl Kırgızstan* gazetesinin 15. sayısında yazarın çok sayıda lirik şiiri yayımlanmıştır. M. Kırbaşev ile birlikte Alıkul Osmonov, Arça “Ardıç”, *Tuçi* (1840), *Sur Bulut* “Bulutlar,” *Proşçay Nemıtaya Rossiya* (1887) *Koş bol, Kayran Rossiya!* “Elveda Yıkanmamış Rusya!”²¹ gibi pek çok şiiri Kırgızcaya çevirmiştir (Ukayev, 2017, s. 256).

1930’lu yıllarda I. Turgenyev’in de eserleri Kırgızcaya çevrilmeye başlanmıştır. Bu konuda Kasımalı Bayalınov’un gayretleri bilinmektedir (İmanaliyev, 1990, s. 32). Onun dışında M. Koyçumanov tarafından yazarın *Mumu* (1854) adlı kısa hikâyesi aynı adla 1937’de Kırgızcaya çevrilmiştir. Ardından *Perepelka* (1882) hikâyesi, 1939’da *Bödönö* “Bildircin” adıyla Kırgız edebiyatına kazandırılmıştır.

Rus çocuk edebiyatının kurucusu kabul edilen Samuil Marşak’ın eserlerini ise Aalı Tokombayev, Mukay Elebayev, Alıkul Osmonov gibi büyük yazarlar çevirmiştir.²² *Kot i Lodiri*, 1937’de *Calkoolor cana Mışık* “Tembeller ve Kedi” adıyla Alıkul Osmonov tarafından Kırgızmambas’ta basılır. *Vot Kakoy Rasseyannıy* (1930) adlı eseri 1937’de *Mına Uşunday Unutçaak* “İşte Böyle Unutkan” adıyla Kubanıçbek Malikov tarafından çevrilir. *Petruşka-İnostranets* (1929) eseri aynı yıl *Çet Eldik Petruşka* “Yabancı Petruşka” adıyla çevrilmiştir. *Pojar* (1922) adlı eseri 1938’de *Ört* “Ateş” adıyla basılır. *Detki V Kletke* (1923) adlı eseri aynı yıl *Toodogu Baldar* “Dağdaki Çocuklar” şeklinde Kırgızcaya kazandırılır.

Bu isimler dışında şair Agniya Barto, Stepan Petroviç Şipaşev (İmanaliyev 1990, s. 52), R. N. Dorohov (Artıkbayev 2013, s. 397), Nikolay Tihonov (İmanaliyev, 1990, s. 145) gibi Rus yazarların eserleri de Kırgızcaya çevrilmiştir.

2.2. 1930’lu Yıllarda Dünya Edebiyatından Yapılan Çeviriler

1930’lu yıllar Rus edebiyatının yanı sıra dünya edebiyatının önde gelen isimlerinin çevrilmeye başlandığı yıllardır. Öte yandan ideolojinin Kırgız edebiyatı üzerinde bir tahakküm kurduğu yıllar olarak da anlam ifade eden 1930’lu yıllarda dünya edebiyatına yönelim ayrı bir önem taşımaktadır. Kırgız edebiyatında kültürel ve sanatsal etkileşimin ilk durağı Rusya’dır. Ancak etkileşim bununla sınırlı değildir. Bununla birlikte Kırgız yazarları dünya edebiyatının önde gelen ismi Sheakspare başta olmak üzere farklı edebiyatlara mensup yazarları da takip etmiş, okumuş, çevirmiştir. Kuşkusuz bu etkileşim

²¹ Eserin adı Türkçede bu şekilde çevrildiği için anlamı bozmamak adına bu kısımda Rusça çevirisine bağlı kalınmıştır.

²² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Akmataliyev 2017a, s. 200; Akmataliyev, 2017b, s. 467; Artıkbayev, 2013, s. 384).

daha çok 1940'lı-1950'li yıllardan sonra gerçekleşir. Ancak 1930'lu yıllarda çeviri faaliyetlerinin hız kazanmasının Sheakspare çevirisi ile başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir bakıma 1930 sonrası, edebiyatın yönünü Batı'ya çevirmeye ve edebî süreçleri alımlamaya başladığı bir dönemdir. Bu yönüyle yenileşmenin ön görünümünü vermesi ile kaydadeğerdir.

William Sheakspare'nin *Hamlet* ve *Otello* olmak üzere çeşitli piyesleri Kırgızcaya çevrilir. K. Eşmambetov bu iki trajediyi 1937-1938 yıllarında Kırgız edebiyatına kazandırır ve Kırgızmambas basım evinden kitap olarak çıkarır. Kırgız tiyatrosu için bu yenilikten ayrıca bahsetmek gerekir. Nitekim bu yıllar Kırgız tiyatrosunda Cusup Turusbekov'un *Acal Orduna* "Ecel Yerine", Coomart Bökönbayev'in *Altın Kız* gibi eserlerinin sahnelendiği yıllardır. Dolayısıyla bu dönemde dünya edebiyatının kült eserlerinin çevrilmesi ayrı bir önem arz eder. Bökönbayev'in *Altın Kız* adlı draması ise yazarın ilk tiyatro eseridir. Artıkbayev, eserin içerisindeki birtakım eksiklikleri olduğunu belirterek *Hamlet* ve *Otello*'nun çevrilmesi ve kitap olarak basılmasının tiyatro alanında da önemli bir ivme kazandırdığını vurgulamaktadır (2013, s. 238). Sadıkov da dünya edebiyatından yapılan bu değerli çevirilerin o dönem halkının bilime, estetik zenginliğe ne kadar susadığını göstermekte olduğunu belirtir (1987, s. 274). Bu değerlendirmeler edebî gelişimde ideolojik bir eleştiri anlayışından ziyade estetiği öne çıkarmaktadır. Yazarların yaptığı bu çeviriler ve okudukları Batılı eserler onları yeni bir edebiyat dairesine girmeye hazırlayan bir ortam ve bir nevî okul niteliği taşımaktadır. Çünkü başlangıçta çeviri yoluyla etkin hâle gelen edebî yenileşme süreci daha sonraki yıllarda daha sistemli ve bilinçli bir hâl alır.

Küba edebiyatının önemli devrim şairi Nikolas Gilyen gibi yazarlardan eserler de 1930'lu yıllardan itibaren Abdrasul Toktomuşev çabası ile çevrilmiştir. Gilyen'in *Livan akındarı* "Lübnan şairleri" eseri bu çevrilen eserlere örnek olarak verilebilir (Akmataliyev, 2017a, s. 381-382).

1930'lu yıllarda çevrilen en önemli isimlerden biri Victor Hugo'dur. Romantizmin başat temsilcisi Fransız yazar Hugo'nun 1862'de *Cosette* adıyla yayımladığı eser, *Kozetta* "Kozet" adıyla 1939'de K. Abduldayev tarafından Kırgızcaya çevrilmiş ve Kırgızmambas'tan yayımlanmıştır. *Les Misérables* "Sefiller" romanının bir kahramanı olan Cosette, romanın baş kişisi Jan Valjean'ın evlatlık kızıdır. Romantik akımın en belirgin eseri olarak kabul edilen *Sefiller*'in içerisinde alınan bu kısa hikâyenin çevirisi Kırgız edebiyatında 1940'lı yıllardan itibaren yapılacak önemli çevirilerin de habercisidir. Nitekim yazarın diğer eserleri özellikle 1960'lı yıllarda ve sonrasında Kırgızcaya kazandırılmıştır.

Dünya edebiyatının bir başka önemli ismi olan Amerikalı yazar Jack London da Kırgız edebiyatında 1930'lu yıllarda tanınan yazarlardan biridir. Yazarın 1904'te yayımladığı *Sea Wolf* adlı romanı Sıdık Karaçev tarafından *Karışkur* "Kurt" adıyla 1937'de Kırgızcaya çevrilir. Ancak yazarın *Martin Eden* başta

olmak üzere önemli diğer eserlerinin çevirisi 1960’lı 1970’li yıllarda gerçekleşmiştir. Bir başka Amerikalı yazar Mark Twain ise 1940’tan itibaren Kırgız edebiyatında görünüm kazanır. Nitekim 1940’lı yıllarda kült isim ve eserlerin çevrilmeye başlaması esasen başlangıç dönemi yıllarındaki çevirinin mahiyetini ve öncülüğünü somutlamaktadır.

2.3. Sovyet Halklarının Edebiyatlarından Çeviriler

1930’lu yılların özellikle ikinci yarısında Rus, yabancı halkların edebiyatının dışında SSCB halklarının edebiyatından da bazı eserler Kırgızcada görülmeye başlanmıştır. Örneğin, Ukrayna’nın büyük ismi Taras Şevçenko’ya ait eserler de 1930’lu yıllarda Kırgız edebiyatına girer. Onun 1844 yılında yazılan *Dolya* adlı şiiri *Kerez* “Vasiyet” adıyla bu yıllarda basılmıştır (Sadıkov, 1987, s. 270). Ayrıca *Kobzar (Stihi i Poemi)* (1911) eseri 1937’de *Kobzar (ırlar cana poemalar)* “Kobzar (Şiirler ve Poemalar)” adıyla Kubanıçbek Malikov’un çevirisiyle Kırgız edebiyatına kazandırılmıştır.

Sovyetlerin önde gelen edebiyatçılarının eserlerinin Kırgızcaya çevrilmeye başlandığı bu dönemde Gürcü halkının büyük yazarı Şota Rustaveli’nin *Vephistkaosani* (1180) adlı destanı *Colbors Terisin Camingan Baatırı* “Kaplan Postlu Şövalye” adıyla Alıkul Osmonov tarafından Kırgızcaya çevrilir (Kerimcanova, 1951, s. 44).²³ Osmonov’un bu çevirisini değerlendiren Artıkbayev (2013, s. 243), yazarın “aşkın ve dostluğun büyük destanı olan” bu eseri Kırgızcaya çevirerek sanatını büyük bir yarışa hazır ettiğini belirtmiştir. Nitekim Osmonov’un anılarına bakıldığında bu esere ilişkin özel bir çaba ve ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Bir bakıma bu durum, çevirinin edebî yeniliğe ve gelişime katkısı da imleyen bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Dungan edebiyatı yazarı Yasır Şivaza’nın da birkaç eseri ilk dönemden itibaren Kırgız edebiyatında görünmeye başlar. Örneğin, Temirkul Ümötaliyev’in çevirisi ile *Soolugan Gül* “Solan Çiçek” adlı eseri Kırgızcaya çevrilir. Akmataliyev bu çevirilerin Alıkul Osmonov’un M. Kırbaşev ile hazırladığı *XIX. Kılımdın Adabiyat Hrestomatiyası* (1939) adlı çalışmasına koyduğunu belirtir (2017, s. 467).

2.4. Türk Dünyası Edebiyatlarından Çeviriler

Kırgız edebiyatında diğer Türk boylarının edebiyatlarından yapılan çevirilerin niceliği ve mahiyeti Türk edebiyatı kavramının bütünsel bir çerçevede ele alınması için bir dikkat sunmaktadır. Sovyetler Birliğinin böl-parçala-yok et

²³ Bu çeviri üzerine 1941 yılında *Kızıl Kırgızstan* gazetesinin 16 nisandaki sayısında Aalı Tokombayev olumlu bir değerlendirme yazısı kaleme alır. Yazı için bk. (Artıkbayev, 2013, s. 386).

²⁴ Yazar bu çeviriyi üç yılda yaptığını belirtmektedir. Bu çeviri ile ilgili: “Poemadan kendimi ayıramıyordum, gün doğana kadar çeviriyordum. Okuyordum, çeviriyordum, şaşırıyorum, gurur duyuyordum! Dünyada sanki sadece ben şanslıydım diye düşünüyordum” (Akmataliyev, 2017a, s. 468-469) diye bahsetmesi esere olan alakasını açıkça ortaya koymaktadır.

siyaseti sonucu edebiyatın da ana çizgisinin parçalandığı ve Türk boylarının dil, kimlik, tarih, alfabe, coğrafya ve edebiyat özelinde birbirlerinden ayrıştırıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla modern edebiyatların oluşum evresinden itibaren diğer Türk boylarından etkilenme ve örnek alma hususu önem arz etmektedir. Bu anlamda Kırgız edebiyatına en yakın edebiyat Kazak edebiyatıdır. Ancak Kazak edebiyatından çevirilerden çok daha önce 1920’li yılların sonunda modern Azerbaycan edebiyatının kurucusu Mirze Feteli Ahundzade’nin *Aldanmış Kevâkib* (1857) adlı eseri *Aldangan Cıldızdar* “Aldatılmış Yıldızlar” adıyla Kırgızcaya aktarıldığı görülmektedir (Artıkbayev, 2013, s. 397). Ancak ufak tefek bazı aktarımlar dışında 1920’li ve 1930’lu yıllarda Türk boylarının edebiyatlarından Kırgız edebiyatına özellikle Kazak edebiyatına ait eserler kazandırılmıştır. Kuşkusuz bu çevirilerde öne çıkan isimler Cambıl, Abay ve Muhtar Avezov’dur. Kırgız yazarlar Kasımalı Bayalınov (İmanaliyev, 1990, s. 32), Aalı Tokombayev (Artıkbayev 2013: 384), Mukay Elebayev (Akmataliyev, 2017a, s. 200) gibi önemli şahsiyetler tarafından yapılan bu çeviriler Kırgız-Kazak edebiyatının etkileşimi bakımından öncü çalışmalar olarak değerlendirilmelidir. Bu etkileşimi sağlayan çevirilerden biri 1928 yılında Muhtar Avezov’un *Kökserek* adlı hikâyesinin *Kök-Karışkı* “Bozkurt” adıyla Kırgızcaya aktarılmasıdır (Sadıkov, 1987, s. 271). Eserin künyesinde yer alan ibarede her ne kadar *baldar angemesi* “çocuk hikâyesi” yazsa da Türk dünyası için hikâyenin mahiyeti kıymetlidir. Yazar Avezov, bu eser aracılığıyla hem gençlerde hem de yetişkinlerde kimlik şuru oluşturmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bu eserin çevrilmesi ileride Kırgız edebiyatında yazılacak millî içerikli temalarda da etkili olacaktır. 1935 yılında ise *Kırgız Sovyet Edebiyatı* dergisinde Mukay Elebayev’in aktarımı ile Abay’ın *Cigittin Kızga Aytkanı* “Delikanlının Kıza Söylediği” adlı şiiri basılmıştır (Sadıkov, 1987, s. 266). Elebayev’in yalnızca modern edebiyat ürünlerini değil halk edebiyatı ürünlerini de çevirdiği görülmektedir. Bu noktada 1938’de Mukay Elebayev’in Kazakça *Er Targın* adlı destandan aktarmalar yapması örnek olarak verilebilir.²⁵ Kazak yazar Saken Seyfullin’in *Altın Küz* “Altın Güz” adlı şiiri ise Kubanıçbek Malikov tarafından çevrilir (Sadıkov, 1987, s. 271). Yapılan bu çevirilerde Türk dünyası edebiyatlarından yalnızca Azerbaycan ve Kazak edebiyatı ile bir etkileşim söz konusu olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kırgız edebiyatı başlangıçtan itibaren geçmiş ile geleceği bir arada kuran bir anlayış temelinde gelişmiştir. Bir taraftan geleceğe bağlıyken diğer taraftan yönünü yeniliğe de dönmüştür. Bu anlayış beraberinde edebî yeniliğe dair bir gereksinim ortaya çıkarmış ve yeni tür, yeni biçim ve yeni tema arayışı açığa

²⁵ Bu çalışmada latin alfabesini kullanan yazarın, bu aktarımla Kazakçaya ve Kazak edebiyatına hakim olduğunu ortaya koyduğuna dair değerlendirmeler söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Akmataliyev, 2017a, s. 200).

çıkıştır. Değişen ve gelişen hayata paralel olarak edebiyat da değişen dünyanın yapısına ayak uydurmaya başlamıştır. Edebiyatın devinimsel özelliğini harekete geçiren bir anlamda çevirilerdir. Çeviri aracılığıyla düşünsel ve biçimsel kapılar aralanır. Dolayısıyla yazılı edebiyatı geç ortaya çıkan Kırgız edebiyatı gibi genç edebiyatlar için çeviri önemli bir beslenme alanıdır.

Kırgızlarda modern edebiyattan ancak 20. yüzyılda bahsetmek mümkün olduğu gibi ilk edebî çeviriler de aynı döneme tesadüf eder. İlk edebî ürünleri veren isimler yazar veya şair olmanın yanı sıra edebî gelişimin talep ettiği çeviri alanına da yönelmişlerdir. Bu bağlamda Mukay Elebayev, Kasım Tımistanov, Kasımalı Bayalınov, Sıdık Karaçev, Alıkul Osmonov, Kubanıçbek Malikov gibi isimler öne çıkmaktadır. Yapılan çevirilere bakıldığında başlangıç döneminde iki eğilim göze çarpmaktadır. Birinci eğilim kuşkusuz tüm Sovyet dönemi Türk dünyası edebiyatlarında görülen Rus etkisidir. Avrupa'ya hâkim olan Fransız edebiyatı ve kültürüne benzer olarak Türk dünyasında belirgin bir Rus edebiyatı ve kültürü etkisi mevcuttur. Dolayısıyla yazarların Rusçayı öğrenmeleri ile kültür ve sanatta bir yenileşme sürecine girdiklerini söylemek gerekir. Bu noktada kayda değer bir diğer husus elbette Batı edebiyatından yapılan çevirilerdir. Bu çeviriler de söz konusu dönemdeki ikinci eğilimi ifade etmektedir. Ancak bu çeviriler Rus edebiyatındakilere kıyasla nicelik olarak nispeten daha azdır. Bir bakıma bu beklenen bir neticedir. Çünkü dünya edebiyatından yapılan çeviriler ister İngiliz, ister Fransız veya Amerikan edebiyatından olsun çoğunlukla eserin Rusçası üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu noktada çevirinin çevirisi elde edilmiş olur. Fakat bu husus tematik ve edebî akım etkileşimleri değerlendirildiğinde biraz geri planda kalmaktadır. Nitekim Rus edebiyatına hâkim realist bir anlayışın yanı sıra söz gelimi Fransız temelli romantik bir anlayışın da bu çeviriler yolu ile öğreniliyor oluşu her ne kadar kaynak dil sorunu bulunsa da bu çevirileri kıymetli kılmaktadır. Bu noktada edebî gelişim bakımından mühim unsur yeni bir üslup, biçim, tema, akım ile etkileşimdir. Bu sebeple yapılan tüm çevirilerin kültür, sanat ve düşünsel bağlamda bir anlamı ve yeri bulunmaktadır.

Kırgız edebiyatına Rus edebiyatından yapılan ilk çevirilerde ideolojik/politik bir güdüm söz konusu mudur? sorusu çalışmanın cevap aradığı sorulardan başlıcasıdır. Yapılan ilk çeviriler, edebiyatın seviyesini yükseltmeyi, Kırgız edebiyatını Rus edebiyatından/edebiyatçılarından ve edebî oluşumlarından haberdar etmeyi amaçlamasıyla edebî sürece ivme kazandıran nitelik taşımaktadır. İlk çeviri metinlerin ideolojik olduğu görülmektedir ancak bu metinler dışında edebî çevirilere bakıldığında özellikle sosyalist realizmin ilkelerini şekillendiren ve sosyalist edebiyatın sözcüsü olan Maksim Gorki'nin eserleri dışında diğer çevirilerde biçimsel yönün de öne çıkması dikkat çeker. Puşkin, Tolstoy, Gogol, Mayakovski, Lermontov olmak üzere çeşitli Rus şair ve yazarlarının pek çok şiir, tiyatro, hikâye ve roman vb. türlerdeki eserlerinin çevrilmesi ideolojik öğretilerin yanı sıra edebî gelişimin de hedeflendiğini

göstermektedir. Söz gelimi Gogol'un eserlerinin çevrilmesi Kırgız edebiyatçıları için mühimdir. Bu bağlamda Dostoyevski'nin "Hepimiz Gogol'un paltosundan çıktık" sözü akla gelmektedir. Kırgız edebiyatına dünya edebiyatından yapılan çevirilerde ise eserlerin kısalığı ve içeriği göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapmak gerekirse, Sheakspare'nin dışındaki diğer isimlerden yapılan çevirilerin daha çok çocuk edebiyatına yönelik çalışmalardan oluştuğu ve kısa hikâyeler olduğu farkedilmektedir. Ancak her ne kadar bu tür bir eğilim söz konusu olsa da 1920'lerden itibaren yapılan çeviri çalışmaları, 1940 ve sonrasında yapılacak kült eserlerin çevirileri için bir hazırlık süreci olarak değerli ve anlamlı görülmektedir.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Akmataliyev, A. (2017a). *Kırgız adabiyat tarihi*. Cilt VI. Kut-Ber.
 ----- (2017b). *Kırgız adabiyat tarihi*. Cilt VII. Kut-Ber.
 Alimov, B. (2013). *Adabiyat*. Sharq.
 Anamur, H. (2013). *Başlangıcından bugüne Fransızcadan Türkçeye yapılmış çeviriler ile Fransız düşünürler, yazarlar, sanatçılar üzerine, Türkçe yayınları içeren bir kaynakça denemesi*. Gündoğan.
 Artıkbayev, K. (2013). *XX. yüzyıl Kırgız edebiyatı tarihi*. (Mayramgül Dıykanbay, Akt.) Bengü.
 Asanaliyev, K. (1977). *Ordon ordo*. Kırgızstan.
 Çekmenev, N. (2017). Gogol cana Kırgız adabiyatı. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. İysayeva (Haz.). *Klassikalık İzildöölör* içinde (s. 205-210). Print-Ekspress.
 Duman, G. B. (2012). Rus edebiyatı tesirinde gelişen çağdaş Kırgız edebiyatına genel bir bakış. *Uluslararası Türk ve Dünya Edebiyatında Etkileşimler Sempozyum Kitabı* içinde (s. 95-100). Ankara.
 Göktürk, A. (2014). *Çeviri (Dillerin Dili)*. YKY.
 Kara, V. S. (2010). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye'de çeviri etkinliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1). 94-101.

- Kerimcanova, B. (1951). *Kırgız adabiyatı cönündögü makalalar cıynagı*. Kırgızgosizdat.
- Kulbatırov, D. (2017a). Ata mekendik soğuş cana andan kiyinki mezigildegı körköm kotormonun tarihınan. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s. 34-77). Print-Ekspress.
- (2017b). Yevgeniy Onegindın Üç Kotormosu. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s. 78-121) Print-Ekspress.
- (2017c). V. V. Mayakovskiy cana Kırgız poeziyası. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s. 122-175). Print-Ekspress.
- İmanaliyev, K. (1990). *Kırgız Sovet adabiyatı II. Bölük*. Mektep.
- Rısalıyev, K. (2017) Üç akındın ırlarının kotormolaru cönündö söz. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s. 258-283). Print-Ekspress.
- Sadıkov, A. (1987). *Kırgız Sovet adabiyatının tarihi*. İlim.
- Samaganov, C. (2017a). Kotormogo könül buruu kerek. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s.7-14). Print-Ekspress.
- (2017b). Maksim Gorkiy cana Kırgız Adabiyatı. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s.196-204). Bişkek: Print-Ekspress.
- Şener, A. (2022). *Sovyet dönemi Kırgız romanında ideolojik tipler*. [Yayımlanmamış doktora tezi].Trakya Üniversitesi.
- Şengül, A. (2022). Çeviri ve edebiyat: edebî yenilik ve sürdürülebilirlik açısından çevirinin rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (4), 2418-2424. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1189285>
- Tanpınar, A. H. (2009). *XIX. asır Türk edebiyatı tarihi*. (5. Bs.) YKY.
- (2011). *Edebiyat üzerine makaleler*. (9. Bs.) Dergâh.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim Tarihi (24. 05.2023). <https://sozluk.gov.tr>
- Ukayev, K. (2017). Erkindiktin genialduu akını. (Haz. A. Akmataliyev, A. Kadırmanbetova, N. Iysayeva (Hz.). *Klassikalık İzildöölör içinde* (s. 250-257). Print-Ekspress.
- Yener, S. ve Duran, H. (2010). Avrupa Birliği ülkelerinin ulusal marşlarının sosyo-kültürel ve müzikal açıdan incelenmesi. *Journal of İnstitute of Fine Arts*, (24), 185-206.
- Yücel, F. (2007). *Tarihsel ve kuramsal açıdan çeviri edimi*. Dost.